

VAIKUTA TULEVAISUUTEEN

HAASTA, KUVITTELE JA TOIMI

**Mikko Dufva, Anna Grabtchak, Hannu-Pekka Ikäheimo,
Jenna Lähdemäki-Pekkinen, Liisa Poussa**

© Sitra 2021

Sitran selvityksiä 174

Vaikuta tulevaisuuteen

– Haasta, kuvittele ja toimi

Kirjoittajat: Mikko Dufva, Anna Grabtchak, Hannu-Pekka
Ikäheimo, Jenna Lähdemäki-Pekkinen, Liisa Poussa
Toimitussihteeri: Anna Solovjew-Wartiovaara

Taitto: Merja Minkkinen, PunaMusta Oy,
Sisältö- ja suunnittelupalvelut

ISBN 978-952-347-203-7 (nid.)
ISBN 978-952-347-204-4 (PDF) www.sitra.fi
ISSN 1796-7104 (nid.)
ISSN 1796-7112 (PDF) www.sitra.fi

PunaMusta Oy, 2021

SITRAN SELVITYKSIÄ -sarjassa julkaistaan
Sitran tulevaisuustyön ja kokeilujen tuloksia.

Sitran selvityksiä 174

Vaikuta tulevaisuuteen

– Haasta, kuvittele ja toimi

Tammikuu 2021

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	3
Esipuhe	4
Tiivistelmä	5
Sammanfattning	6
Summary	7
Johdanto: Miksi muutoksentekijä tarvitsee tulevaisuusajattelua?	8
Mitä on tulevaisuusajattelu?	9
Mitä muutoksella tarkoitetaan?	10
Omaa tulevaisuusajattelua ja muutoksen tekemisen taitoja voi kehittää	11
Vaihe 1: Haasta olemassa olevia oletuksia tulevaisuudesta	12
Megatrendit ja heikot signaalit auttavat hahmottamaan muutosta	12
Postnormaali aika on yllätyksiä täynnä	13
Tulevaisuuskuvia on monenlaisia	13
Syvenny haastamiseen: Kriittinen kerrosanalyysi	15
Vaihe 2: Kuvittele toivottava tulevaisuus	16
Utopiat mahdollisuuksien lähteinä	16
Uhkakuvat pelottavat ja motivoivat	17
Tulevaisuutta luodaan ja koetaan yhdessä	18
Syvenny kuvitteluun: Elämyksellisen ennakkoinnin kehä	20
Vaihe 3: Toimi ja vaikuta tulevaisuuteen	21
Haastaminen ja kuvittelu tukevat muutoksen tekemistä	21
Muutos tapahtuu monella tasolla	22
Syvenny muutoksen tekemiseen: monitasoisen muutoksen malli	23
Lopuksi: Tulevaisuus kuuluu kaikille	25
Syvenny muihin hyödyllisiin materiaaleihin	26
Termien määritelmät	27
Lähteet	28
Kirjoittajista	31

Esipuhe

Epävarmassa ja yllätysten täyttämässä maailmassa tulevaisuusajattelun ja muutoksen tekemisen rooli korostuu. Monet käsillä olevat muutokset, kuten siirtyminen ekologisesti kestäväan yhteiskuntaan, edellyttävät laajaa osallisuutta ja kykyä kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia maapallon kantokyvyn rajoissa. Kansalaiset pitää saada vahvemmin mukaan tulevaisuuskeskusteluun ja muutoksen tekemiseen.

Yhteiskunnallinen uudistuminen edellyttää tulevaisuusajattelun ja -keskustelun lisäämistä ja laajentamista, tulevaisuustiedon parempaa hyödyntämistä sekä keskustelujen ja näkökulmien avartamista kokonaiskuvasta ja asioiden välisistä suhteista. Uudistumisessa onnistuminen edellyttää myös tulevaisuususkoa, joka on tällä hetkellä koetuksella niin yksilöiden, yhteisöjen kuin yhteiskunnan tasolla. Uhkakuvien ja dystopioiden rinnalle tarvitaan positiivisia tulevaisuuskuvia ja toimia niiden edistämiseksi.

Sitran ennakoituvuudessa on korostunut yhä enemmän osaamisen ja kyvykkyyksien lisääminen tiedontuotannon rinnalla. Tavoitteenamme on, että Suomessa tunnetaan tulevaisuuden mahdolliset kehityssuunnat hyvin, erilaisista tulevaisuuksista keskustellaan laajasti ja tulevaisuustiedon pohjalta toimitaan. Lisäksi työskentelemme yhteiskunnan muutoskyvyn kasvattamiseksi.

Työssämme painottuu tulevaisuusajattelun yhdistäminen muutoksenteekokykyyn sekä yhteistyö ja vuoropuhelu tulevaisuustiedon tuottamisessa ja tulkinnassa. Keväällä 2020 käynnistynyt Tulevaisuuden uudistajat -projekti pyrkii tulevaisuusajattelun ja muutoksen tekemisen taitojen yhdistämiseen ja popularisoimiseen.

Tämä selvitys on osa laajempaa projektissa tuotettua kokonaisuutta, joka tähtää tulevaisuusajattelun ja muutoksenteekemisen kehittämiseen. Selvityksessä kuvataan tiiviisti Tulevaisuustutkimuskeskuksen työpajan ja Tulevaisuuden tekijän työkalupakin taustalla olevaa ajattelua, linkittää työtä osaksi tulevaisuustutkimuksen ja muutoksen tekemisen teorioita ja kirjallisuutta sekä annetaan vinkkejä aiheeseen syventymiseen. Tarkoituksena on tukea erityisesti Tulevaisuustutkimuskeskuksen työpajan vetäjiä, mutta selvitys toimii myös itsenäisenä tulevaisuusajattelun ja muutoksen tekemisen avajana kaikille tulevaisuuksista ja niihin vaikuttamisesta innostuneille.

Katri Vataja

ennakointi- ja strategijaohhtaja,
Sitra

Tiivistelmä

Tulevaisuus saattaa tuntua tällä hetkellä yllättävältä, epävarmalta, jopa ahdistavalta. Siihen voi silti vaikuttaa – tulevaisuus rakentuu jokapäiväisistä valinnoistamme ja toimistamme. Jotta aikamme keskeisiin haasteisiin voidaan vastata, suuremmalla määrällä ihmisiä ja organisaatioita on oltava kykyä ja halua kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia ja tehdä muutoksia kohti kestävämpää yhteiskuntaa.

Tässä selvityksessä syvennyttään tulevaisuusajatteluun ja muutoksen tekemiseen. Tulevaisuusajattelulla tarkoitetaan nykyhetken muutosten ja tulevaisuutta koskevien oletusten tunnistamista ja haastamista, vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelua ja niiden peilaamista nykyhetken valintoihin. Muutoksen tekeminen pitää sisällään toisiinsa liittyviä tekoja, jotka vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen, yhteiskunnan rakenteisiin sekä ajatusmalleihin ja ihanteisiin.

Tulevaisuuteen vaikuttaminen puretaan tässä selvityksessä kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa haastetaan olemassa olevia oletuksia tulevaisuudesta. Megatrendien avulla on mahdollista saada yleiskuva nykyhetken muutoksista, jota voi täydentää yllättävämmissä kehityskuluista viestivillä heikoilla signaaleilla. Samalla on tärkeää tulla tietoiseksi omista ja muiden näkemyksistä tulevaisuuden suhteen ja haastaa niitä.

Haastaminen luo tilaa toiselle vaiheelle eli toivottavan tulevaisuuden kuvittelemiselle. Ei ole yhdentekevää, millaisista tulevaisuuksista unelmoimme, sillä tulevaisuuskuvilla on vaikutusta nykyhetken toimintaan ja sitä kautta tulevaisuuden muotoutumiseen. On tärkeää uskaltaa ajatella radikaalisti toisenlaisia toivottavia tulevaisuuksia ja samalla hyödyntää uhkakuvia muistuttamaan meitä siitä, mikä meille on tärkeää.

Kolmannessa vaiheessa yhdistetään tulevaisuusajattelu muutoksen tekemiseen ja hahmotellaan toimia kohti toivottavaa tulevaisuutta. On tärkeää ymmärtää muutoksen eri tasoja ja nähdä eri toimet osana laajempaa kokonaisuutta.

Tulevaisuus kuuluu kaikille, ja siksi tulevaisuusajattelun ja muutoksen tekemisen popularisointi on tärkeää. Selvityksen lopussa annetaan vinkkejä työkaluista ja lähestymistavoista, joilla pääsee omassa tulevaisuuteen vaikuttamisessa eteenpäin.

Sammanfattning

Framtiden kan för närvarande te sig överraskande, oviss, till och med ångestframkallande. Vi kan ändå påverka den – framtiden byggs upp av våra dagliga val och handlingar. För att vi ska kunna svara mot vår tids centrala utmaningar, måste ett större antal människor och organisationer ha förmågan och viljan att föreställa sig andra slags framtider och göra ändringar mot ett mer hållbart samhälle.

I denna utredning fördjupar vi oss i framtidstänkande och att skapa förändring. Med framtidstänkande avses att identifiera och utmana förändringar i nuläget och antaganden gällande framtiden, att föreställa sig alternativa framtider och spegla dem mot nutidens val. Att skapa förändring inkluderar gärningar som är kopplade till varandra och som påverkar människors beteende, samhällets strukturer samt tankemönster och ideal.

Framtidspåverkan indelas i denna utredning i tre faser. I den första fasen utmanas befintliga antaganden om framtiden. Med hjälp av megatrender är det möjligt att få en övergripande bild av förändringarna i nuläget, som kan kompletteras med svaga signaler om mer överraskande utvecklingsförlopp. Samtidigt är det viktigt att bli varse om sina egna och andras synpunkter gällande framtiden och utmana dem.

Utmanandet skapar utrymme för den andra fasen, dvs. föreställningar om en önskvärd framtid. Det är inte egalt vilka slags framtider vi drömmer om, eftersom framtidsvisioner inverkar på våra handlingar i nuläget och därigenom på hur framtiden utformas. Det är viktigt att våga tänka på radikalt olika önskvärda framtider och samtidigt utnyttja hotbilder för att påminna oss om vad som är viktigt för oss.

I den tredje fasen förenas framtidstänkandet med att skapa förändring och samtidigt skissas åtgärderna mot en önskvärd framtid upp. Det är viktigt att förstå de olika nivåerna i förändringen och se åtgärderna som en del av en större helhet.

Framtiden tillhör alla och därför är det viktigt att popularisera framtidstänkandet och förändringsskapandet. I slutet av utredningen ger vi tips på verktyg och tillvägagångssätt för att komma framåt i framtidspåverkan.

Summary

Right now, the future may feel unpredictable, uncertain and even stressful. And yet it's possible to influence what will happen – after all, our future is created from our daily choices and actions. To respond to the central challenges of our time, a growing number of people and organisations must want and be able to imagine alternative futures and make the sorts of changes that put us on a path towards a more sustainable society.

This report focuses on future-oriented thinking and change-making. The former refers to identifying and challenging today's changes and assumptions about the future, envisaging alternative times ahead and linking them to the choices we make today. Change-making refers to interrelated actions that influence people's behaviour, the structures of society, paradigms and ideals.

In this report, influencing the future is conceived in terms of three stages. The first involves challenging existing assumptions about the future. Megatrends help us generate a bigger picture of the current changes, which can be complemented by faint signals that indicate more surprising trends and developments. It is also important to become aware of one's own views of the future and the views of others, and to challenge those views.

Challenging creates space for the second stage, which focuses on imagining a desirable future. The question of what kinds of futures we imagine is not trivial. Scenarios about the future influence our actions in the present and thereby shape our future. We need to have the courage to think radically about alternative desirable futures while also making use of threat scenarios to remind us of what is important.

The third stage involves connecting future-oriented thinking with change-making and outlining actions that put us on a path towards a desirable future. It is important to understand the different levels of change and to see diverse actions as part of a larger whole.

The future belongs to everyone, which is why the popularisation of future-oriented thinking and change-making is so essential. This report also provides ideas on the tools and approaches that people can use to move forward with their own efforts to influence the future.

Johdanto: Miksi muutoksenteekijä tarvitsee tulevaisuusajattelua?

”Vuosi 2016, kamalin vuosi koskaan”, kirjoitti [Helsingin Sanomat](#) tapaninpäivänä 2016. Kyseinen vuosi jäi monelle mieleen asioista, joita ei olisi uskonut todeksi: Iso-Britannia päätti EU-erosta, terrori-iskuja Brysselissä, Nizzassa ja Berliinissä, Trump valittiin Yhdysvaltojen presidentiksi. Helsingin Sanomien jutussa nostettiin esiin myös useita hyviä asioita, joita vuonna 2016 tapahtui, ikään kuin tasapainottamaan tunnetta ikävien yllätysten yleistymisestä: esimerkiksi Pokemon Go -peli sai ihmiset liikkeelle, zikavirusta vastaan kehitettiin rokote ja Bengt Holmström sai taloustieteen Nobel-palkinnon.

Yllätykset eivät kuitenkaan vähentyneet ja vuoden 2020 kevään näkökulmasta vuoden 2016 tapahtumat tuntuvat jo normaaleilta. Tulevaisuus ja nykyhetki näyttävät entistä epävarmemmilta ja epämääräisemmilta. Ihmiset ovat toki aiemminkin kokeneet elävänsä suurta murrosoikaa ja nyt tuo tunne tuntuu jälleen vahvistuvan. Ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuuden väheneminen, demokratian haasteet, työnteon muuttuminen – käsillä on useita haasteita ja mahdollisuuksia, joihin pitää vastata. Esimerkiksi [BIOS-tutkimusyksikkö](#) kirjoittaa ekologisen jälleenrakentamisen tarpeesta eli koko yhteiskunnan kattavasta murroksesta, jossa ruoantuotanto, energijärjestelmä, kuluttaminen ja moni muu yhteiskunnan keskeinen rakenne täytyy toteuttaa ympäristön ja ihmisen kannalta kestävällä tavalla.

Haasteiden suuruus ja toimenpiteiden kiireellisyys tiedostetaan jo laajalti. Silti näköymä siitä, miltä ihanteellinen elämä ja

yhteiskunta haasteisiin vastaamisen jälkeen näyttää, on sumea. Toivottaville tulevaisuuskuville, jotka auttaisivat hahmottamaan suuntaa kohti kestävämpää yhteiskuntaa, olisi nyt kysyntää. Suomen tulevaisuusajattelun ja ennakoitintekniikan nykytilaa hahmottaneen Ennakointi 2020 -hankkeen loppuraportissa todetaankin, että toimintaympäristön muuttuessa nopeasti ”tarvitaan entistä enemmän ennakoitinta, jossa tarkastellaan vaihtoehtoisia tulevaisuuden kehityskulkuja sekä toivottuja tulevaisuuskuvia ja pyritään aktiivisesti edistämään toivottuja systeemisiä muutoksia” (Pouu ym., 2020).

Tulevaisuudesta on esitetty monia näkemyksiä. Usein nämä näkemykset ovat pienen asiantuntijajoukon laatimia, ja perustuvat laatijoiden oletuksiin nykyhetken ongelmista ja siitä, mikä on tulevaisuudessa mahdollista. Median kautta välittyvät tulevaisuuskuvat ovat usein kapeita, nykyisiä kehityskulkuja jatkavia ennusteita, jotka painottuvat rajatun ryhmän uhkakuviin. Vastapainona tälle voisimme yhä useammin pysähtyä kuvittelemaan innostavia, toivottavia ja tavoittelemisen arvoisia tulevaisuuksia. Toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelu voisi lievittää uhkakuvien luomaa ahdistusta ja lisätä ymmärrystä omista vaikutusmahdollisuuksistamme.

Vaihtoehtoisia tulevaisuuksia on useita. Osa niistä voi tuntua todennäköisiltä, osa toivottavilta ja osa taas suorastaan naurettavilta (Amara 1981, Voros 2017). Vaikka ei ole toivoa siitä, että kaikki säilyy ennallaan, on toivoa siitä, että tulevaisuus on hyvä, vaikkakin toisenlainen. Samalla kuitenkin toisenlaisten ja toivottavien tulevaisuuksien kuvittelu voi tuntua vaikealta, puhumattakaan toimista niiden toteuttamiseksi. Vielä vaikeampaa on kuitenkin toteuttaa sellaista

Toivottaville tulevaisuuskuville olisi nyt kysyntää.

tulevaisuutta, jota emme pysty edes kuvittelemaan. Siksi nyt tarvitaan toivoa luovia näkemyksiä toisenlaisista tulevaisuuksista. Niiden kuvittelu ja toteuttaminen puolestaan edellyttää tulevaisuusajattelun ja muutoksen tekemisen taitojen kehittämistä niin yksilöiden, organisaatioiden kuin yhteiskunnankin tasolla.

Mitä on tulevaisuusajattelu?

Tulevaisuusajattelulla tarkoitamme vaihtoehtoisten tulevaisuuksien hahmottamista ja niiden peilaamista nykyhetken valintoihin. Siihen liittyy osaamista ja taitoja on tarkasteltu sekä yksilöiden että organisaatioiden tasolla. Yksilötasolla puhutaan esimerkiksi tulevaisuustietoisuudesta tai tulevaisuuslukutaidosta, organisaatitasolla taas mm. tulevaisuusvalmiudesta.

Tulevaisuustietoisuuden ja tulevaisuuslukutaidon välillä on paljon yhteisiä tekijöitä: molemmat perustuvat vahvasti ajatukseen, että tulevaisuuteen liittyviä uskomuksia, toiveita ja tulevaisuuskuvia on mahdollista jäsentää tietoisella ajattelulla. Ne korostavat arjen valintojen merkitystä ja ympäröivän maailman kompleksisuutta ja systeemiajattelun

Tulevaisuusajattelun lähestymistavat voi jakaa tulevaisuuteen varautumiseen, sen suunnitteluun ja sen avartamiseen.

lun tärkeyttä. Molemmat perustuvat yksilön roolin tärkeyteen ja valinnanvapauteen: oman toimijuuden ymmärtäminen on molempiin sisäänrakennettu, samoin eri vaihtoehtojen näkeminen ja valitseminen.

Tulevaisuustietoisuus kertoo meidän tavastamme suhtautua tulevaisuuteen. Tulevaisuudentutkijat Ahvenharju, Minkkinen ja Lalot (2018) kuvaavat viisi ulottuvuutta, joiden suhteen voi mitata tulevai-

suustietoisuutta ja pohtia oman tulevaisuusajattelun kehittämistä:

- 1.** Aikakäsitys: Miten ymmärrämme menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden väliset suhteet? Miten pitkälle katsomme?
- 2.** Toimijuus: Mihin uskomme voivamme vaikuttaa, millainen käsitys meillä on omien tekojemme vaikuttavuudesta?
- 3.** Avoimuus: Kuinka herkästi otamme vastaan ja kyseenalaistamme erilaisia näkemyksiä tulevaisuuksista? Miten hyvin pystymme avaamaan uusia näkökulmia tai havaitsemaan vaihtoehtoja?
- 4.** Systeemisyyttä: Miten hyvin ymmärrämme erilaisten asioiden kytköksiä toisiinsa? Ymmärrämmekö toimintamme välittömiä ja välillisiä seurauksia?
- 5.** Vastuullisuus: Miten huomioimme muut ihmiset ja ympäristön omien tekojen kautta ja miten sitoudumme paremman tulevaisuuden luomiseen?

Tulevaisuuslukutaito (Futures Literacy) tarkoittaa ihmisen kykyä hyödyntää tulevaisuutta nykyhetkessä (Miller 2018, Pouri & Wilenius 2018). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tulevaisuuslukutaitoinen ihminen ymmärtää, miten näkemykset tulevaisuudesta vaikuttavat nykyhetkeen ja toisin päin. Toisin sanoen nykyhetken päätöksiin ja valintoihin vaikuttavat näkemyksemme tulevasta ja samaan aikaan nuo päätökset muovaavat tulevaisuutta.

Tulevaisuuslukutaidossa huomio kiinnittyy tapoihimme ajatella tulevaisuutta. Karkeasti ottaen tulevaisuusajattelun lähestymistavat voi jakaa tulevaisuuteen varautumiseen, sen suunnitteluun ja sen avartamiseen. Voimme varautua tulevaisuuteen tutkimalla erilaisia mahdollisia kehityskulkuja ja miettiä, miten niihin reagoisimme. Koska tulevaisuuteen voi vaikuttaa, voimme tehdä suunnitelmia tiettyyn toivottuun tulevaisuuteen pyrkimiseksi. Tulevaisuuslukutaito korostaa kuitenkin kolmatta lähestymistapaa, tulevai-

suuksien avartamista ja huomion kiinnittämistä nouseviin asioihin ja yllätyksiin. Tällöin ennusteiden ja suunnitelmien maailmasta siirrytään kohti ajattelun haastamista, nousevien ilmiöiden analyysiä, heikkojen signaalien tulkintaa ja yhteistä keskustelua toivottavista tulevaisuuksista.

Tulevaisuudentutkijat Laura Pouru ja Markku Wilenius (2018) korostavat, että tulevaisuuslukutaidossa ei ole kyse pelkästään tulevaisuuksien rationaalisesta ja systemaattisesta analyysistä, vaan myös käytännön toimista paremman tulevaisuuden rakentamiseksi sekä omien ja muiden tunteiden, arvojen ja asenteiden ymmärtämisestä. Esimerkiksi empatiakyky auttaa tekemään päätöksiä, joissa huomioidaan myös muut osapuolet. Se auttaa rakentamaan tulevaisuutta, jossa mahdollisimman monella olisi hyvät oltavat.

Kun tulevaisuustietoisuus ja tulevaisuuslukutaito korostavat yksilön merkitystä, organisaation tasolla korostuu yhteistyön, yhteisymmärryksen ja yhdessä tekemisen merkitys: tulevaisuuteen voidaan valmistautua ja vaikuttaa yhdessä. Tämä edellyttää osaamista tulevaisuuksien tutkimuksen menetelmistä, toimivia prosesseja, tulevaisuusajattelua tukevaa kulttuuria ja tulevai-

ympäristönsä haasteita ja kuinka nopeasti se pystyy niihin vastaamaan.

Mitä muutoksella tarkoitetaan?

Tässä selvityksessä korostamme tulevaisuusajattelun kytkemistä muutoksen tekemiseen. Soveltaen yhteiskunnallisen transformaation kehii (Laininen 2018, O'Brien & Sygna 2013, Sharma 2007), tarkoitamme muutoksella kolmea asiaa. Ensinnäkin kyse on käyttäytymisen muutoksesta ja erilaisten palveluiden ja ratkaisujen kehittämisestä ja käyttöönotosta, esimerkiksi siirtyminen kasvipainotteisempaan ruokavalioon tai uusien kiertotalouskäytäntöjen hyödyntämiseen. Toiseksi kyse on järjestelmän ja rakenteiden muutoksesta. Yhteiskunta voi ohjata käyttäytymistä ja toimintaa mm. laeilla ja säädöksillä. Millainen on esimerkiksi verotus, tukeeko se fossiilisten polttoaineiden käyttöä vai kannustaako se puhtaan energian investointeihin? Kolmanneksi muutosta tapahtuu arvojen, ihanteiden, maailmankuvien ja ajattelumallien tasolla. Tämä on merkittävin ja samalla hitain muutoksen taso. Millainen on esimerkiksi suhteemme luontoon, nähdäänkö sillä itseisarvoa vai nähdäänkö se vain resurssina?

Muutos voi siis olla ajatusmallien muutosta, uusien toimintatapojen lanseeraamista tai olemassa olevan kehittämistä. Eri tasot ovat myös yhteen kietoutuneita. Esimerkiksi mielikuvamme tulevaisuudesta vaikuttavat siihen, millaisia valintoja teemme, miten muutamme käyttäytymistämme ja mihin koemme voivamme vaikuttaa.

Tulevaisuuteen voi vaikuttaa, mutta se edellyttää ymmärrystä nykyoleuksista, tarvittavasta muutoksesta ja sen tekemisestä. Jotta aikamme suuret yhteiskunnalliset haasteet voidaan ratkaista, tarvitaan yhdessä luotua uskoa toisenlaisiin tulevaisuuksiin, vaihtoehtoisista tulevaisuuksista keskustelemista ja muutoksen tekemisen taitoja.

Muutoksen tekeminen pitää sisällään toisiinsa liittyviä tekoja, jotka vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen, yhteiskunnan rakenteisiin sekä ajatusmalleihin ja ihanteisiin.

suuspohdintojen kytkemistä tiiviiksi osaksi strategiaa ja päätöksentekoa.

Yritysten tulevaisuusvalmius on pitkän aikavälin tutkimuksen perusteella kytköksissä yrityksen menestymiseen: se ennakoi kilpailijoihin verrattuna parempaa menestymistä liiketoiminnassa (Rohrbeck & Kum 2018). Tulevaisuusvalmius ei ole vain arvio tulevaisuuskykyjen kehittämisestä, se mittaa kuinka valmis yritys on kohtaamaan oman

Omaa tulevaisuusajattelua ja muutoksen tekemisen taitoja voi kehittää

Tässä selvityksessä tarkastelemme tulevaisuusajattelua ja muutoksen tekemistä yhteen kietoutuneena kokonaisuutena, tulevaisuuteen vaikuttamisena. Vaikka sekä tulevaisuusajattelusta että muutoksen tekemisestä on kirjoitettu paljon erikseen, niitä harvemmin tarkastellaan yhdessä. Tulevaisuusajattelussa toki korostetaan pohdintojen kytkemistä esimerkiksi päätöksentekoon, mutta ei usein mennä kovin pitkälle varsinkaan yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseen.

Tulevaisuusajattelu pitää sisällään erityisesti tulevaisuutta koskevien oletusten haastamisen ja toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelun. Muutoksen tekeminen on eri tasoilla tapahtuvien muutosten ymmärtämistä, erilaisten vaikuttamistaitojen tuntemista ja näiden pohjalta aktiivista toimintaa paremman tulevaisuuden eteen. Tulevaisuusajattelu ja muutoksen tekeminen eivät ole uusia taitoja, me käytämme niitä jo arjessamme, mutta niitä voi kehittää ja käyttää tietoisemmin.

Tulevaisuuteen vaikuttamisen taidot eivät kuulu vain pienelle joukolle, vaan niitä voi kutsua murrosajan kansalaistaidoiksi: kyse on kaikkien ihmisten osallisuudesta ja

toimijuudesta. Siirtymä ekologisesti kestävään yhteiskuntaan edellyttää suuria muutoksia käyttäytymisessä, rakenteissa ja ajatusmalleissa. Muutosta ei ole kuitenkaan mahdollista saada aikaan pelkästään ylhäältä päätöksentekijöiltä alas kansalaisille valuttamalla, vaan ihmiset ja yhteisöt tarvitaan mukaan. Demokratian ja yhteisen päätöksenteon vahvistamiseksi tarvitaan laajempi ihmisjoukko haastamaan olemassa olevia tulevaisuusoletuksia, kuvittelemaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia, keskustelemaan niistä ja sitoutumaan yhteiseen toimintaan parempien tulevaisuuksien toteutumiseksi.

Tulevaisuuteen vaikuttamista tarkastellaan tässä selvityksessä kolmen toisiaan tukevan vaiheen kautta:

1. Haasta: Muutostarpeen tiedostaminen ja tulevaisuutta koskevien oletusten haastaminen.

2. Kuvittele: Erilaisten tulevaisuuksien kuvittelu ja niistä keskusteleminen muiden kanssa.

3. Toimi: Tarvittavien vaikutuskeinojen hahmottaminen ja toimiminen.

Selvitys on tarkoitettu kaikille tulevaisuusajattelusta ja muutoksentekemisestä kiinnostuneille. Erityisesti järjestöjen, julkisten organisaatioiden ja yritysten kehittämistävissä toimiville selvitys voi olla hyödyllinen.

Vaihe 1: Haasta olemassa olevia oletuksia tulevaisuudesta

Vuonna 1898 ensimmäinen kansainvälinen kaupunkisuunnittelukonferenssi oli aluillaan New Yorkissa. Alan asiantuntijat ja päättäjät kokoontuivat ratkomaan yhtä kaupunkeja yhä enemmän riivaavaa ongelmaa, joka heikensi elämänlaatua ja vaaransi ihmisten hengen. Konferenssiin oli varattu kymmenen päivää, mutta se lopetettiin jo kolmen päivän päästä, koska ongelmaan ei vain keksitty ratkaisua.

Ongelmana olivat hevoset ja hevosenlanta. Hivoset jättivät sitä jälkeensä valtavia määriä kasvavan liikenteen seurauksena. Liikennettä ei voitu vähentää, koska ruuan, tavaroiden ja ihmisten piti päästä kaupunkiin ja sieltä pois. Hivoset olivat olleet keskeinen liikenneväline kautta aikojen, joten oletettiin, ettei niistä voitu luopua. Lisäsatsaukset lannan lapioimiseen ja poiskuljettamiseen eivät auttaneet, vaan tarvittiin uusia ratkaisuja. Siinä ei kuitenkaan onnistuttu, koska ei osattu kuvitella liikennettä ilman hevosia.

Nykyään kaupungeissa hevosenlanta ei ole ongelma. Asian ratkaisi osaltaan joukko-liikenne, mutta lopulta pelastajaksi tuli polttomootoriauto, joka toi mukanaan omat haasteensa. Vuoden 1898 kaupunkisuunnittelukonferenssi on esimerkki siitä, että meidän on usein vaikea haastaa tai edes tunnistaa niitä oletuksia, joiden varaan tulevaisuuspohdintamme perustamme.

Tulevaisuutta koskevien oletusten haastaminen on tärkeää, koska ajatusmallimme ja

näkemyksemme tulevaisuudesta ohjaavat toimintaa ja siten avaavat joitain polkuja ja sulkevat toisia. Autoteollisuus auttoi luopumaan hevosista ja ratkaisi lantaongelman, mutta visiot autokaupungeista monikaistaisine teineen ja lähiöineen ovat ohjanneet kaupunkikehitystä ja lukinneet maankäyttöä teihin. Tulevaisuus voi kuitenkin yllättää – se pitää sisällään sellaisia kehityskulkuja, joita emme usein osaa kuvitellakaan. Esimerkiksi monikaistaiset tiet eivät tuoneetkaan rajoitonta vapautta, vaan liikenneuhkia. Lannan aiheuttaman hygieniakriisin tilalle ovat nousseet muun muassa ongelmat liikenteen päästöjen suhteen.

Megatrendit ja heikot signaalit auttavat hahmottamaan muutosta

Jotta voisi haastaa tulevaisuutta koskevia oletuksia, pitää aluksi hahmottaa muutoksen iso kuva, mikä auttaa myös omien ajattelumallien ja olettamusten näkyväksi tekemisessä. Muutoksia voi olla kuitenkin vaikea hahmottaa, kun maailma näyttätyy monimutkaisena, jopa kaoottisena. Megatrendit auttavat hahmottamaan kokonais kuvaa tarjoten katsauksen tämän hetken suurimpiin muutoksiin.

Megatrendit ovat useista ilmiöistä koostuvia yleisiä kehityssuuntia, laajoja muutostaaria. Ne ovat usein globaaleja ja monesti niiden oletetaan jatkuvan samansuuntaisina. Megatrendejä voi käyttää ikään kuin karttana jäsentämään muutoksia, suhteuttamaan niitä toisiinsa ja siten myös lievittämään monimutkaisuudesta ja ristiriitaisuuksista kumpuavaa hämmennystä. Kokonais kuvan avulla

Ajatusmallimme ja näkemyksemme tulevaisuudesta ohjaavat toimintaa.

voi tunnistaa myös kehityskulkujen välisiä jännitteitä, joissa tulevaisuus on enemmän auki tai epävarmempi.

Megatrendit antavat hyvän kuvan laajoista tulevaisuuden muutoksista, mutta niiden lisäksi kannattaa tarkastella myös heikkoja signaaleja, tarkempia trendejä sekä jännitteitä kehityskulkujen välillä. Heikot signaalit ovat ensioireita muutoksesta, joka saattaa olla tulevaisuudessa merkittävä, mutta vaatii aikaa kypsyäkseen mahdolliseksi trendiksi. Heikkoja signaaleja on huomattavasti vaikeampi havaita kuin trendejä, koska ne tuntuvat tyypillisesti naurettavilta, uskomattomilta tai epäoleellisilta. Usein ne myös pakottavat haastamaan oletuksia nykyisestä.

Postnormaali aika on yllätyksiä täynnä

Tulevaisuutta koskevien oletusten haastaminen on sitä tärkeämpää, mitä monimutkaisemmassa ja epävarmemmassa maailmassa elämme. Nykyistä murrosaikaa on kuvattu postnormaaliksi, eli sellaiseksi, jossa yllätykset, ristiriitaisuus ja jopa kaoottisuus yleistyvät (Sardar 2010, Sardar & Sweeney 2016). Taustalla vaikuttavat monet globaalien tason muutokset, kuten ilmastokriisi, geopoliittiset muutokset ja digitalisaatio. Moni asia, jota pidimme normaalina, muuttuu ja vanhenee, ja totuuksina pidetyt asiat saavat uusia näkökulmia ja muuttavat muotoaan. Muutos koetaan nopeaksi, laajaksi ja samaan aikaan usealla tasolla tapahtuvaksi.

Postnormaalissa ajassa on tärkeää syventää tulevaisuusajattelua pureutumalla ajatusiamme ja toimintaamme ohjaaviin ajatusmalleihin, maailmankuviin ja myytteihin. Mahdollisia tulevaisuuksia on useita. Olemme tottuneet puhumaan tulevaisuu-

desta yksikössä, yhtenä määränpäänä monien vaihtoehtoisten tulevaisuuksien sijaan. Jotta pystymme kuvittelemaan toisenlaisia tulevaisuuksia, meidän tulee ensin tunnistaa omat näkemyksemme sekä oletuksemme tulevaisuuksista, ja sitten haastaa niitä.

Omien näkemysten lisäksi on syytä haastaa yleisiä oletuksia tulevaisuuksista. Tulevaisuus ei ole tyhjä taulu, vaan täynnä erilaisia maalauksia siitä, mitä mahdollisesti tapahtuu. Lisäksi tämä maalausten kollaasi näyttää erilaiselta riippuen, mistä kulmasta sitä katsoo. Tulevaisuuteen vaikuttamisen kannalta oleellista on ymmärtää muiden tekemät oletukset ja taustamotiivit tietyn tulevaisuuskuvan esittämiseen. Miksi tulevaisuus halutaan esittää juuri tietynlaisena? Mitkä asiat korostuvat ja mitä jää varjoon? Ketkä ovat edustettuina tulevaisuuskuviissa ja kenen ääni niissä kuuluu?

Tulevaisuuskuvia on monenlaisia

Oletuksia tunnistamalla ja purkamalla voimme yrittää muuttaa tulevaa tapahtumakehitystä, eli vaikuttaa siihen, ettemme tee päätöksiä ja toimi epärealististen tai virheelisten oletuksien perusteella. Miten sitten voimme kyseenalaistaa tulevaisuutta koskevia oletuksia, joita emme itse edes aina tiedosta olevan olemassa?

Apuna voi käyttää ajatusta tulevaisuuskuvista. Tulevaisuuskuva on kuvien, tekstin tai videon avulla esitetty kuvaus mahdollisesta tulevaisuudesta. Sen avulla hahmotetaan ja havainnollistetaan jotain tiettyä tulevaisuutta, kuten teknologisen kehityksen tuomaa runsauden maailmaa tai ympäristökatastrofien piinaamaa maailmaa. Omaksumme tulevaisuuskuvia kirjallisuudesta, elokuvista, mainoksista, julkisesta keskustelusta ja toisiltamme.

Tulevaisuuskuva saattaa olla ”käytetty”, eli sellainen, jonka olemme vain omaksuneet sen kummemmin sitä pohtimatta (Inayatul-

Mahdollisia tulevaisuuksia on useita.

lah 2008). Kyseessä voi olla myös retorinen tulevaisuuskuva, jossa ei ole juurikaan sisältöä ja jolla pyritään pääasiallisesti vaikuttamaan nykyhetken asenteisiin, tai itsestään selvänä pidetty tulevaisuuskuva, joka esitetään ainoana mahdollisuutena (Gough 1990). Oleellista on pohtia, kuinka hyvin nykyinen ajatus toivottavasta tulevaisuudesta kuvastaa arvojamme? Minkä ajatuksen tulevaisuudesta olemme hylänneet tai siirtäneet syrjään, kun olemme omaksuneet nykyisen näkemyksemme? Mikä on kunkin oma tulevaisuuskuva ja mihin se perustuu?

Tulevaisuuksia on aina useita ja niin on myös erilaisia tulevaisuuskuvia. Omia ajatuksiaan tulevaisuuksista voi laajentaa hyödyntämällä tulevaisuudentutkija Jim Datorin jaottelua. Hänen mukaansa tulevaisuuskuvat osuvat yleensä johonkin näistä neljästä kategoriasta (Dator 2009):

- **Jatkuva kasvu:** nykyinen kehitys jatkuu kiihtyvällä tahdilla vahvistaen olemassa olevia mahdollisuuksia ja ongelmia.
- **Romahdus ja uusi alk:** nykyiset rakenteet romahtavat ja ihmisten pitää

aloittaa alusta muuttuneessa maailmassa.

- **Säätely ja niukkuus:** jokin taho ryhtyy hallitsemaan ja säätelemään yhteiskuntaa määrätietoisesti kohti tiettyä tulevaisuutta.
- **Radikaali muutos:** tapahtuu merkittäviä muutoksia ihmisten arvoissa, käyttäytymisessä, yhteiskunnan rakenteissa, taloudessa, teknologiassa tai jossain muussa asiassa, minkä seurauksena avautuu aivan toisenlainen tulevaisuus.

Vastaavanlaisia jaotteluita on muitakin (ks. esim. Fernagi & Song 2020) ja niitä voi hyödyntää toisenlaisten tulevaisuuksien tunnistamisessa. Niiden lisäksi omia ajatusmallejaan voi haastaa kriittisen kerrosanalyysin avulla (ks. laatikko).

Muutosten tiedostaminen ja tulevaisuutta koskevien oletusten haastaminen luovat pohjan tulevaisuuksien kuvittelulle. Kun on saanut haastettua olemassa olevia näkemyksiä siitä, mitä tulevaisuus voi olla, on aika ryhtyä kuvittelemaan toivottavia tulevaisuuksia.

SYVENNY HAASTAMISEEN: **KRIITTINEN KERROSANALYYSI**

Kriittinen kerrosanalyysi CLA (Causal Layered Analysis, Inayatullah 1998) auttaa ymmärtämään ja haastamaan tämän hetken ajatusmalleja nykyisyydestä ja tulevaisuudesta neljällä tasolla:

- 1. LITANIATASO:** tulevaisuuskuvan tai ilmiön pintatason kuvaus, esimerkiksi "robotit vievät työt".
- 2. SYSTEEMITASO:** ilmiöön liittyvien syiden ja seurausten kuvaus, kuten minkälaiset toimijat vaikuttavat litaniatason kuvaamassa tulevaisuudessa. Esimerkiksi "robotit ovat tehokkaita työntekijöitä, jotka eivät tarvitse lepoa tai palkkaa".
- 3. MAAILMANKUVATASO:** näkökulma ja ajatusmalli, jota tulevaisuuskuva ilmentää ja josta systeemitason kuvaus on looginen ja järkevä, esimerkiksi talousliberaali tehokkuutta korostava maailmankuva.
- 4. MYYTTITASO:** tulevaisuuteen liittyvät vertauskuvat, kulttuuriset arkkityypit ja tarinat, jotka enemmänkin koetaan kuin tiedetään älyllisesti, esimerkiksi "Terminaattori".

Voimme valita yhden ilmiön, sanan, väitteen tai symbolin ja miettiä sen merkitystä sekä oletuksia kullakin tasolla. Ensimmäinen taso on näkyvä ja usein helposti tunnistettavissa, mutta sitä seuraavat tasot vaativat jo syvempää pohdintaa. Kun pääsee myyttitasolle asti voi miettiä, kuinka toivottavia kunkin tason kuvaukset ovat ja haastaa niitä. Mikä voisi olla vaihtoehtoinen myytti? Millaiseen maailmankuvaan ja systeemin kuvaukseen se johtaa? Mikä olisi uusi litania? Ristiriitatilanteissa kukin osapuoli voi tehdä oman CLA-harjoituksen ja niiden tuloksia läpikäymällä voidaan keskustella eroista ja samankaltaisuuksista, purkaa erimielisyyttä oikomalla väärinymmärrykset ja toisaalta havaita negatiivisten tunteiden syitä.

Vaihe 2: Kuvittele toivottava tulevaisuus

Sosiologi Elise Boulding osallistui toisen maailmansodan jälkeen rauhanliikkeen konferenssiin. Hän kysyi paneelikeskustelussa aseistariisunnan asiantuntijoilta, miltä maailma ilman aseita näyttäisi ja miten se toimisi? Kukaan asiantuntijoista ei osannut vastata. Boulding tajusi, että rauhanliike pyrki edistämään rauhaa ilman että tiesi, miltä rauhanomainen maailma näyttäisi. Hän totesi myöhemmin haastattelussa: ”He eivät tieneet, mitä tavoittelivat. Maailma vain olisi vailla aseita ja sotaa. Mutta millainen yhteiskunta silloin olisi? Millaisia sen instituutiot olisivat?”

Boulding ryhtyi pitämään työpajoja, joissa kuviteltiin maailmaa ilman aseita (Boulding 1976, 2002). Työpajoissa osallistujia pyydettiin matkaamaan mielessään 30 vuotta tulevaisuuteen ja kuvailemaan, millaiselta maailma ilman aseita todella näyttäisi. Yhteisen keskustelun jälkeen osallistujia pyydettiin ”muistelemaan tulevaisuutta” eli kuvaamaan, miten tällaiseen maailmaan oli päästy. Lopuksi osallistujat päättivät, mitä he aikovat tehdä seuraavaksi.

Bouldingin työpajojen lähtökohtana oli haastaa nykyhetken oletuksia ja kuvitella toisenlaista tulevaisuutta: mitä jos ei olisi lainkaan aseita ja sotaa, miltä maailma näyttäisi? Jotta voimme todella pyrkiä kohti toivottavaa tulevaisuutta, meidän pitäisi ensin osata kuvitella se. Mitkä asiat voisivat olla toisella tavalla ja miten? Ja toisaalta, mitkä asiat pysyvät samoina?

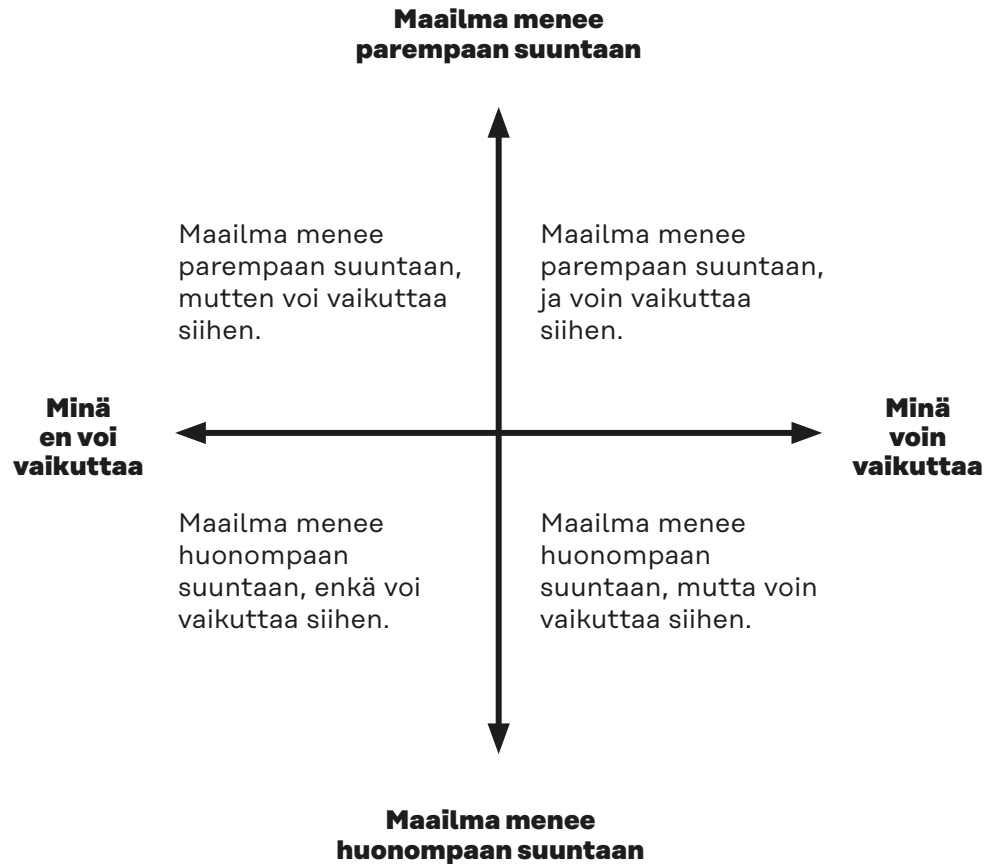
Utopiat mahdollisuuksien lähteinä

Tulevaisuudentutkija Fred Polak kuvaili kirjassaan *The Image of the Future* mennei-

den yhteiskuntien suhtautumista tulevaisuuteen. Hänen keskeinen havaintonsa oli, että yhteiskunnat säilyttävät elinvoimansa vain niin pitkään kuin ne säilyttävät kykynsä uudistaa ja ylläpitää positiivista tulevaisuuskuva (Polak 1961). Yhteiskunnan olemassaolo olisi siis suoraan riippuvainen sen kyvystä tuottaa kansalaisia yhdistäviä tulevaisuusnäkyelmiä. Ei riitä, että yksilö kuvittelee ja luo itselleen toivottavia tulevaisuuksia, vaan niitä pitäisi pystyä luomaan ja keskustelemaan niistä myös koko yhteiskunnan tasolla. Polakin väitettä voi toki kyseenalastaa aikansa ilmentymänä. Yhteiskuntaa eteenpäin vievien tulevaisuuskuvioiden puute ei välttämättä yksinään vielä päättä kansakunnan kohtaloa, mutta Polakin viestiä utopioiden tärkeydestä ei silti kannata sivuuttaa. Utopia on parhaimmillaan menetelmä yhteiskunnallisten tulevaisuuksien avartamiseen.

Polak erottelee kaksi ulottuvuutta koskien oletuksiamme tulevaisuuksista: kehitysuunnan ja vaikutusmahdollisuudet. Ensimmäkin voimme ajatella tulevaisuuden olevan joko nykyisyyttä parempi tai huonompi, jollain mittarilla määriteltynä. Toiseksi voimme uskoa, että voimme vaikuttaa tulevaisuuteen tai että emme voi. Näistä ääripäistä muodostuu nelikenttä (Hayward & Candy 2017) (kuva 1).

Nelikenttä antaa mahdollisuuden tunnistaa, millaisena maailmanmenon ja oman vaikutusmahdollisuuden näkee. Se kertoo, miten ihminen kokee oman toimijuuden ja suhtautuu tulevaan, ja on siten usein heijastus erilaisista kulttuurisista, uskonnollisista ja poliittisista rakenteista sekä henkilökohtaisista seikoista kuten persoonasta ja sosioekonomisesta asemasta. Sekä optimistinen että pessimistinen näkökulma voivat joko innostaa vaikuttamaan tai lannistaa passiivi-

Kuva 1. Tulevaisuuteen asennoitumista hahmottava nelikenttä.

suuteen. Olennaisinta on ihmisen kokemus omasta toimijuudesta.

Uhkakuvat pelottavat ja motivoivat

Tällä hetkellä korostuu erityisesti tarve kuvitella toivottavia tulevaisuuksia ja keskustella myös mahdollisuuksista, sillä uhkakuvia on ilmassa runsaasti. Esimerkiksi Ellun Kanojen teettämän Rytmihäiriöbarometrin mukaan enemmistö suomalaisista uskoo jännitteiden ja turvattomuuden lisääntyvän ja kehityksen kulkevan huonompaan suun-

taan. Tietokirjailija Tommi Uschanov avaa uhkakuvien suosion tai tarkemmin kulttuuripessimismin syitä kirjassaan Häätä on tarpeen (Uschanov 2015). Hänen mukaansa näkemyksiä järjestelmien romahduksesta, ympäristöongelmista, kasvun loppumisesta ja työn loppumisesta on kuultu jo vuosikymmeniä. Tarkalleen ottaen käänne tulevaisuusoptimista pessimismiin tapahtui länsimaissa jo 1960-luvulla.

Syitä pessimismiin on useita. Jotkin asiat todella ovat huonommin kuin ennen ja menossa huonompaan suuntaan: ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuuden väheneminen huolestuttavat. Samaan aikaan

meille tarjoillaan pessimististä puhetapaa ja paikkansa pitämättömiä uskomuksia, jotka lietsovat uhkakuvia. Kun lukee tai kuuntelee uutisia, globaalin köyhyyden tai väkivaltarikollisuuden voisi luulla lisääntyneen, vaikka ne ovat todellisuudessa merkittävästi vähentyneet.

Jo tapahtunutta edistystä ei välttämättä huomata, koska se on toteutunut erilaisena kuin odotettiin. Edistys luo ratkaisuja, jotka muotoutuvat vähitellen osaksi arkea, asioiksi, joiden arvoa ei välttämättä tiedosteta ennen kuin ne menetetään. Lentäviä autoja tai robotteja ei näy katukuvassa, mutta yhä useammalla on taskussaan 60-luvun mittapuulla uskomaton supertietokone, joka on klikkauksen päässä laajasta tietovarannosta. Lisäksi jo ratkaistuista ongelmista ei tunneta

Tulevaisuuskuvia haastamalla avautuu tilaa kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia.

erityistä kiitollisuutta ja edistyksen mittapuu siirtyy jatkuvasti. Tämä voi olla toki hyväkin asia, jos se motivoi meitä ratkaisemaan ongelmia.

Uhkakuvia saatetaan myös tietoisesti pitää yllä tai lietsoa, jotta saadaan niiden avulla ajettua joitain poliittisia ratkaisuja. Uhkakuvat pysäyttävät ja herättävät voimakkaita tunteita. Kauhea tulevaisuus myy paremmin kuin hyvä tulevaisuus, mikä näkyy katastrofielokuvien ja maailmanlopun kuvausten suosiona populaarikulttuurissa. Pessimismi voi myös olla nautinnon ja elämän merkityksellisyyden lähde: täytyy olla hätätila, jota vastaan taistella. Se voi auttaa löytämään motivaatiota muutoksen tekemiselle.

Uhkakuvat auttavat tunnistamaan meille tärkeitä asioita. Pessimismi voi kuitenkin lamauttaa, jos menetämme uskomme tulevaisuuteen. On helppoa turvautua ei-toivotujen ja uhkaavien kehityskulkujen muodostamaan kuvaan tulevaisuudesta tai vähätellä omien tekojen merkitystä suurien muutok-

sien myllerryksessä, mutta epätoivo ei vie meitä kohti toivottavaa tulevaisuutta.

Äärimmäisen optimismin tai pessimismin sijaan voi olla hyödyllisempää keskittyä toimijuuteen. Uhkakuvia tasapainottamaan tarvitaan utopioita, mutta lopulta oleellisinta on, että tulevaisuusnäkömät johtavat toimintaan.

Tulevaisuutta luodaan ja koetaan yhdessä

Toisenlaisten, toivottavien tulevaisuuksien kuvittelu on haastavaa. Olemme tottuneet ajattelemaan tulevaisuutta olemassa olevien tulevaisuuskuvien kautta – ja olemassa olevat tulevaisuuskuvat ovat usein tahmeita. Saatamme esimerkiksi ajatella, että teknologia ratkaisee kaikki ongelmat, tai vaihtoehtoisesti, että teknologinen kehitys johtaa ihmiskunnan tuhoon. Molemmat näkemykset ovat mahdollisia, mutta antavat hyvin kapean käsityksen mahdollisista tulevaisuuksista. Tulevaisuuskuvia haastamalla avautuu tilaa kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia, mutta samalla tutuista tulevaisuuskuvista luopuminen lisää epävarmuutta ja helposti sen myötä myös ahdistusta tulevasta.

Usein kuvittelua helpottaa menneisyyden muistelu. Aivotutkijat ovat havainneet, että samat alueet aivoissamme aktivoituvat silloin, kun muistamme menneisyyttä tai kuvittelemme tulevaisuutta (Schacter ym. 2012). Tutkijat saivat ensimmäisiä viitteitä tästä hoitaessaan muistinmenetyksestä kärsiviä potilaita. Kun potilas oli menettänyt kyvyn muistaa mennyttä, vaikutti siltä, että hän oli menettänyt samalla myös kykynsä kuvitella tulevaa. Tutkijat yrittävät edelleen selvittää, miten eri aivojen alueet liittyvät muistamis- ja kuvitteluprosesseihin, mutta suurilta osin kysymys on ikään kuin kohtausten ja maiseman rakentamisesta mielessä. Ihmisellä on esimerkiksi kyky muistaa ääniä, hajuja ja tuntea tilanteessa koettuja tunteita uudelleen. Samaan tapaan, kun

kuvittelemme tulevaa, pyrimme eläytymään johonkin, mitä voisi olla.

Menneisyyden muistelu aktivoi aivojemme kuvitteluun tarvittavia alueita, mutta se myös avartaa ajatteluamme siitä, mitä kaikkea yllättävää tai uskomatonta ennenkin on tapahtunut. Muistelun jälkeen voi olla helpompaa myös keskustella toisenlaisista tulevaisuuksista. Ei ole yhdentekevää, millaisia tulevaisuuskuvia meillä on, sillä ne vaikuttavat paitsi omaan toimintaamme, myös muiden näkemyksiin tulevaisuudesta. Tulevaisuutta koskeva tieto ja näkemykset ovat pikemminkin käsitteiden verkosto kuin selkeä tietopaketti (Dufva 2015). Verkosto kuvaa ihmisten odotuksia tulevaisuuksista ja se muuttaa muotoaan, kun ihmiset kokoon-tuvat yhteen tietyn teeman ympärille pohti-

rakentavaa ja tasavertaista keskustelua.

Tähän voi hakea kättä pidempää esimerkiksi Erätauko-dialogin pelisäännöistä: kuunnellaan toisia, liitytään toisten puheeseen, kerrotaan omasta kokemuksesta, kysytään muiden näkemyksiä, ollaan läsnä ja kunnioitetaan toisia.

Tulevaisuuspuhdinnat jäävät helposti liian yleiselle tasolle. On helppoa olla samaa mieltä vaikkapa maailmanrauhasta tai ilmastonmuutoksen hillitsemisestä, mutta jos haluaa oikeasti saada muutosta aikaan, pitää tulevaisuuden kuvittelussa päästä lähemmäs jotakin konkreettista, jotakin käsin kosketeltavaa, haistettavaa, maistettavaa. Konkretiaa voi lisätä tuomalla tulevaisuus koettavaksi elämyksellisen ennakkoinnin menetelmillä.

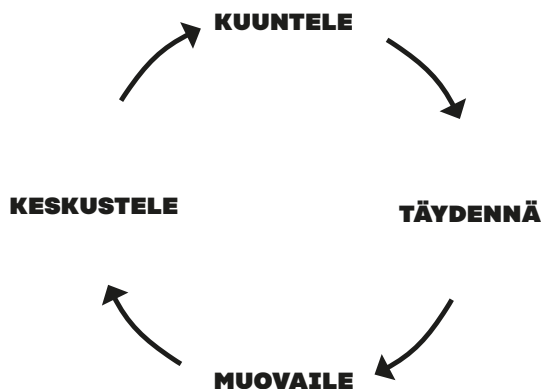
Elämyksellisessä ennakkoinnissa tulevaisuuksista pyritään tekemään nykyhetkessä koettavia taiteen ja muotoilun keinoin (Cuhls & Daheim 2017, Candy & Dunagan 2017, Candy & Potter 2019). Tällöin on mahdollista tuntea, millaista kuvitellussa tulevaisuudessa olisi elää ja siten ottaa paremmin kantaa siihen, kuinka toivottava kyseinen tulevaisuus lopulta on. Yksinkertaisimmillaan elämyksellisessä ennakkoinnissa voi olla kyse nopean prototyypin tai tulevaisuuden esineen askartelemisesta ja siitä keskustelemisesta. Jos aikaa ja resursseja on käytettävissä enemmän, voi järjestää vaikka kokonaisen tulevaisuusnäyttelyn, jossa kävijä pääsee uppoutumaan kuviteltuihin tulevaisuuksiin, tai joukon draamatyöpäjoja, joissa koetaan improvisaation ja teatterin keinoin mahdollisia tulevaisuuksia. Oleellista on se, että keskitytään siihen, miltä tulevaisuus tuntuu, eikä vain kuvailla, millainen se on. Yksi lähestymistapa elämykselliseen ennakkointiin on esitelty oheisessa laatikossa.

Ei ole yhdentekevää, millaisia tulevaisuuskuvia meillä on.

maan tulevaisuuksia. Onnistuneessa vuorovaikutuksessa ideat rakentuvat päällekkäin ja osallistujat pääsevät käsiksi uudenlaisiin ajatuksiin tulevaisuuksista.

Hyvä vuorovaikutus tarvitsee turvallisen, luottamuksellisen tilan. Jotta voi päästää irti vanhoista oletuksista ja kuvitella toisenlaisia mahdollisuuksia, tarvitaan turvallinen ilmapiiri, jossa on mahdollista esittää villejä ideoita ja toisaalta paljastaa luottamuksellisesti mitä pitää tärkeänä. Turvallisen ilmapiirin luomiseksi on tärkeää vaalia toisten kokemusten ja ajatusten ymmärtämistä, vaikka ei olisikaan samaa mieltä. Keskustelu toivottavista tulevaisuuksista on lopulta keskustelua arvoista. Turvallisen ja luottamuksellisen tilan lisäksi tämä edellyttää

SYVENNY KUVITTELUUN: **ELÄMYKSELLISEN ENNAKOINNIN KEHÄ**

Kuva 2. "Etnografisten elämyksellisten tulevaisuuksien" kehä (Candy & Kornet 2019) kuvaa neljä elämyksellisen ennakoinnin vaihetta

KUUNTELE: kartoita sidosryhmien tämänhetkiset tulevaisuuskuvat. Miltä tulevaisuus näyttää, millaisia odotuksia sen suhteen on, mitä eri ryhmät pitävät toivottavana ja mitä ei-toivottavana? Esimerkiksi kuuntele ja kirjoita auki tulevaisuuskuvia: minkälaisena eri ihmiset näkevät tulevaisuuden?

TÄYDENNÄ: laajenna tulevaisuuskuvien joukkoa vaihtoehtoisilla tulevaisuuksilla. Tämä vaihe voidaan jättää väliin, jos tulevaisuuskuvien joukko on jo riittävän suuri tai halutaan keskittyä sidosryhmiltä tulleisiin tulevaisuuksiin. Oleellista tässä vaiheessa on pohtia, millainen tulevaisuuskuvien joukko tulisi esittää. Esimerkiksi kerää lisää tulevaisuuskuvia, jotka haastavat edellisessä vaiheessa esiin tulleita tai ovat muuten erilaisia.

MUOVAILE: muunna tulevaisuuskuvat elämyksiksi: käsinkosketeltaviksi, koettaviksi, visuaalisiksi tai interaktiivisiksi esityksiksi. Tähän on runsaasti tapoja, esimerkiksi nopeat prototyyppit, taideinstallaatiot, improvisaatio jne. Esimerkiksi kuvaa jokaisessa tulevaisuuskuvassa elävän ihmisen arkea: missä hän elää? Mitä tekee? Mitä kokee?

KESKUSTELE: kutsu sidosryhmät kokemaan luodut elämykset. Myös tähän on useita eri tapoja. Fyysisten "tulevaisuusesineiden" kohdalla tämä voi tarkoittaa näyttelyä, kun taas draamamenetelmien kohdalla keskustelu ja muovailu tapahtuvat samaan aikaan. Esimerkiksi luo esineitä ja tee niistä näyttely, tai rakenna lyhyitä näytelmiä tai performansseja, jossa valittujen tulevaisuuskuvien henkilöt heräävät eloon: mitä tarinoita voisi tuoda esiin?

KUUNTELE: kartoita sidosryhmien reaktiot elämyksiin. Muuttuivatko näkemykset tulevaisuudesta? Millaisia tunteita heräsi? Mihin asioihin kannattaa jatkossa kiinnittää erityisesti huomiota? Esimerkiksi anna yleisön kommentoida, mikä yllätti? Mitä uusia ideoita tuli mieleen? Mitä uusia mahdollisuuksia? Muuttuiko oma mielikuva tulevaisuudesta?

Vaiheet muodostavat kehän, sillä tulevaisuuskeskustelu ei tule valmiiksi, vaan on pikemminkin jatkuva oppimisen prosessi. Elämyksellinen ennakointi kannattaakin nähdä osana muuta keskustelua toivottavista tulevaisuuksista ja tukena tulevaisuutta koskevien näkemysten muodostamisessa.

Vaihe 3: Toimi ja vaikuta tulevaisuuteen

Vuonna 1991 monitaustainen joukko etelä-afrikkalaisia johtajia yhteiskunnan eri puolilta, niin hallinnosta kuin oppositiosta, päätti tehdä skenaarioita Etelä-Afrikan tulevaisuudesta (Kahane 2007). Nelson Mandela oli juuri vapautettu vankilasta, ja neuvottelut apartheid-järjestelmän lopettamiseksi kävivät kuumina. Joukko kokoontui Mount Fleurin konferenssikeskukseen haastamaan nykyistä yhteiskunnallista tilannetta ja kuvittelemaan tulevaa hyödyntäen öljy-yhtiö Shellin kuului-saksi tekemää skenaariomenetelmää.

Tuloksena syntyi neljä skenaariota, jotka loivat yhteistä pohjaa ja kieltä keskustelulle Etelä-Afrikan tulevaisuudesta. Ne eivät siis olleet toimenpideohjelmia, vaan kuvasivat erilaisia vaihtoehtoisia polkuja tulevaisuuksiin ja auttoivat hahmottamaan syy-seuraussuhteita. Niiden vaikutus oli kuitenkin merkittävä, koska ne muuttivat monen keskeisen toimijan ajattelua esimerkiksi eri toimien seurauksista, auttoivat ymmärtämään erilaisia näkökulmia ja tukivat yhteistyötä yhteisten vertauskuvien kautta (Segal 2007). Onnistumiseen vaikutti myös prosessin osallistavuus ja eri sidosryhmien ottaminen mukaan. Koska prosessi oli erillään virallisista neuvotteluista, osallistujien oli myös helpompi kuvitella tulevaisuutta avoimemmin.

Haastaminen ja kuvittelu tukevat muutoksen tekemistä

Mount Fleurin skenaariot vaikuttivat osaltaan Etelä-Afrikan kehitykseen apartheidin jälkeen. Vaikka niissä itsessään ei ollut

toimenpidesuosituksia, vain kuvaukset erilaisista mahdollisista tulevaisuuksista, ne antoivat kehystyksen toiminnan suunnittelulle ja vaikuttivat siihen, millaisia toimenpiteitä suunniteltiin ja millaisia vaikutuksia niillä oletettiin olevan. Muutoksen tekemistä tukee se, että ihmiset sekä haastavat olemassa olevaa tilannetta ja omia tulevaisuutta koskevia oletuksiaan, että kykenevät kuvittelemaan paremman huomisen eli sanoittavat jonkinlaisen vision, mitä kohti haluavat mennä.

Tällainen yhteistä tulevaisuusajattelua ja muutoksen tekemistä korostava katsantokanta haastaa näkemystä ylhäältä alaspäin johdetusta yhteiskunnallisesta muutoksesta. Samalla haastetuksi on tullut ajatus siitä, että yhteiskunnallinen muutos syntyi vain olemassa olevien vallan linnakkeiden kautta. Esimerkiksi siirtymä yhteiskuntaan, joka toimii maapallon kantokyvyn rajoissa, edellyttää niin suuria muutoksia, että vain rakenteita (kuten lainsäädäntöä tai verotusta) muuttamalla emme onnistu. Tarvitaan myös kansalaisten ja yhteisöjen innostamista muutokseen kohti ekologisesti kestävämpää elämää.

Vaikuttamisen keinoja on useita, mutta kuka niihin tarttuu? Ajatus muutoksentekijästä (change maker) on usein liian kapea ja vie ajatukset poikkeuksellisen aikaansaaviin menestyjätyyppeihin, jotka samaan aikaan johtavat kolmea sosiaalisten innovaatioiden start-uppiä, ovat mukana puoluepolitiikassa ja pyörittävät asuinalueensa lähiruokapiiriä. Tarvitsemme monipuolisemman ymmärryksen siitä, miten ja miksi ihmiset ovat valmiita vaikuttamaan. Esimerkiksi Suomalaiset kansalaisvaikuttajina -selvitys kuvaa kuusi vaikuttajatyyppejä aina muualle katsojasta sohva vaikuttajaan ja aktiiviseen rakentajaan. Sitran teettämän kyselytutkimuksen perusteella erityisesti erilaisen ”kevytvaikuttami-

Ajatuksemme muutoksentekijästä on liian kapea.

sen” potentiaali on valtava. Yli kolmannes huhti-toukokuussa 2020 toteutetun kyselyn lähes 4000 vastaajasta arvioi ottavansa kantaa tai vaikuttavansa kansalaisena muutoin vain, jos he voivat tehdä sen helposti kotoa käsin tai arkisten valintojen kautta.

Demokratian vahvistamisen kannalta on tärkeää, että itse kukin voi ja haluaa osallistua tulevaisuuksien haastamiseen, kuvitteluun ja toimimiseen. Yhdessä tekeminen ei tarkoita, että päädytään yhteiseen näkemykseen toivottavasta tulevaisuudesta. Se ei myöskään tarkoita sitä, että koittaa tuputtaa toiselle omaa tulevaisuusnäkemystään ainoana oikeana. Näkemykset toivottavasta tulevaisuudesta saattavat olla ristiriidassa keskenään ja juuri sen äärelle on hyvä pysähtyä. Tämä edellyttää arvostusta muiden eriäviä näkemyksiä kohtaan. Muutoksen

On hyvä pitää mielessä, että vaikka tavoitteena on laaja yhteiskunnallinen muutos, se voi lähteä liikkeelle muutamien ihmisten toiminnasta. Itse asiassa yhteiskunnalliseen muutokseen ei välttämättä tarvita valtavaa aktiivisten joukkoa. Poliitiikan tutkija Erica Chenoweth havaitsi tutkiessaan protestiliikkeitä viimeisen sadan vuoden ajalta, että muutosta aktiivisesti edistämään tarvitaan keskimäärin 3,5 prosenttia väestöstä. Tai kuten kirjailija ja konsultti Margaret Wheatley kiteyttää: suuretkin muutokset lähtevät liikkeelle siitä, kun muutama ihmisen rupeaa keskustelemaan jostain heille tärkeästä (Wheatley 2009).

Muutos tapahtuu monella tasolla

Tehokkaan vaikuttamisen kannalta on hyvä hahmottaa omaa toimintaansa osana laajempaa kokonaisuutta ja ymmärtää muutoksen eri tasoja. Johdannossa eroteltiin kolme muutoksen tasoa tai ”yhteiskunnallisen transformaation kehää” (kts. Laininen 2018, O’Brien & Sygna 2013, Sharma 2007). Keskitymme usein erilaisiin teknologioihin, palveluihin ja ratkaisuihin, jotka pyrkivät muuttamaan toimintaa ja käyttäytymistä. Mikään yksittäinen ratkaisu ei kuitenkaan auta vihe- läisten yhteiskunnallisten ongelmien kanssa, vaan tarvitaan muutoksia järjestelmien ja rakenteiden tasolla. Tämä pitää sisällään niin lainsäädännön ja verotuksen kuin maankäytön suunnittelun ja sähköverkon, kaikki laajemmat kokonaisuudet, joiden varassa yhteiskuntamme toimii ja joiden muuttaminen edellyttää usein poliittista päätöksentekoa. Koska ratkaistavat haasteet ovat niin merkittäviä, niin tämäkin taso ei riitä, vaan tarvitsemme lisäksi muutoksia ajatusmallien, uskomusten ja ihanteiden tasolla. Tämä on merkittävin ja samalla hitain muutos.

Yksi toimenpide ei vielä saa aikaan yhteiskunnallista muutosta, kuten ei useampi irrallinenkaan. Vasta, kun tehdään joukko toisiaan tukevia toimenpiteitä, voidaan saada

Yhteiskunnallinen muutos voi lähteä liikkeelle muutamien ihmisten toiminnasta.

tekeminen ei siis ole tarina yksimielisestä joukosta, joka kohtasi vaikeudet rinta rintaan, vaan monisyisempi tarina hankaluuden ja epämääräisyyden hyväksymisestä ja jatkuvan jännitteisyyden kanssa elämisestä.

Osallisuus ja toiminta ovat tärkeitä myös hyvinvoinnin kannalta erityisesti murros- jassa, jossa tuntuu, että maailma kaikkine ongelmineen on tullut ihmisten syliin. Moni on yhä tietoisempi uhkista ja riskeistä, mikä voi lisätä ahdistusta, mutta toisaalta myös parantaa kykyä muuttaa asioita parempaan päin. Esimerkiksi Sitran Ilmastotunteet-kyse- lyn mukaan noin neljäsosa suomalaisista kokee ilmastoahdistusta, mutta viiden yleisimmän tunteen joukossa oli myös kiinnostus, turhautuminen, riittämättömyyden tunne, voimattomuus ja toivo. Eri tunteet motivoivat eri ihmisiä eri tavoin. Parhaimpana keinona hallita ilmastonmuutoksen aiheuttamia vaikeita tunteita pidettiin kestävien elämäntapojen harjoittamista eli toimimista.

isompaa muutosta aikaan. Transitiomuotoilu (Transition Design) puhutaan interventioiden ekologioista eli siitä, millaisen kokonaisuuden eri toimenpiteet muodostavat ja miten ne vaikuttavat toisiinsa. Nämä toimenpiteet voivat olla erilaisia palveluita tai teknologisia ratkaisuita, mutta myös ajatusmallien ja uskomusten muuttamista. Toimien suunnittelussa on tärkeää ymmärtää toimenpiteiden välilliset ja välittömät vaikutukset, tai laajemmin ratkaistavien ongel-

mien juurisyyt eli katsoa kokonaisuutta laajasti. Transitiomuotoilu liittyy läheisesti systeemijatteluun, jossa pyritään hahmottamaan asioiden välisiä kytköksiä, riippuvuussuhteita ja vuorovaikutusta.

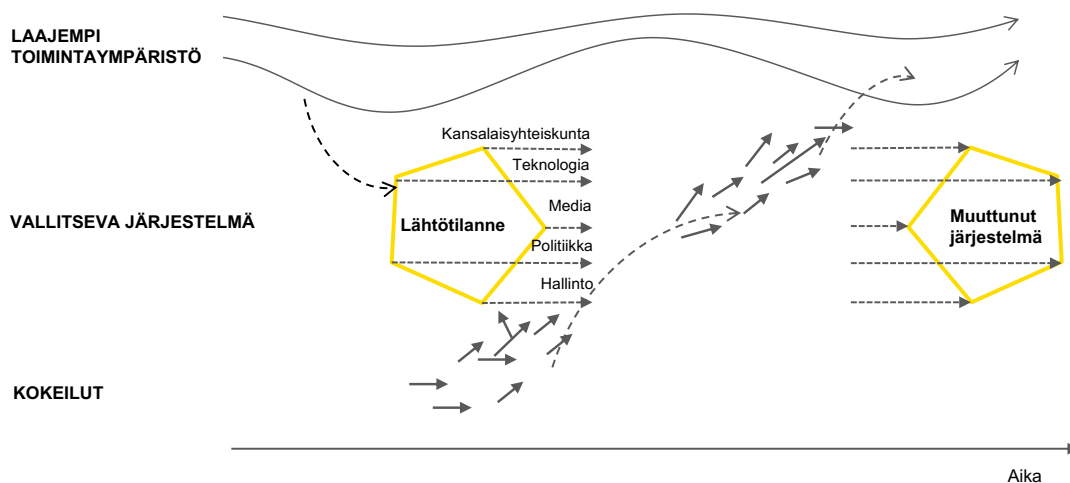
Esimerkiksi siirtyminen kiertotalouteen edellyttää muutoksia mm. liiketoimintamalleissa, teknologioissa, ihmisten käyttäytymisessä, lainsäädännössä ja ajattelutavoissa. Sen sijaan, että luonnonvarat nähdään ehtymättöminä, painotetaan niiden rajallisuutta

SYVENNY MUUTOKSEN TEKEMISEEN: **MONITASOISEN MUUTOKSEN MALLI**

Monitasoisen muutoksen malli (MLP, Multi Level Perspective) havainnollistaa, kuinka systeeminen muutos tapahtuu eri tasoilla tapahtuvina muutoksina ja toiminnan vuorovaikutuksena (Geels 2011, Geels & Schot 2011). Sen mukaan muutos tapahtuu siirtymänä, kun järjestelmän osat vuorovaikuttavat keskenään kolmella eri tasolla: kokeiluiden (niche), vallitsevan järjestelmän (regime) ja laajemman toimintaympäristön (landscape) tasoilla (kuva 3).

Siirtymän aikana vallitseva järjestelmä muuttuu uudenaikaiseksi kaikilla kolmella tasolla tapahtuvien muutosten seurauksena. Kokeiluiden taso on paikallinen rajattu taso, eräänlainen suojattu kehitysympäristö, jossa uudenlaiset ratkaisut ja toimintamallit voivat kehittyä.

Vallitseva järjestelmä koostuu erilaisista rakenteista, kuten olemassa olevasta infrastruktuurista, teknologioista, keskeisistä toimijoista ja yleisesti hyväksytyistä toimintatavoista. Se on luonteeltaan pysyvämpi kuin kokeiluiden taso. Kokeiluille ja vallitsevalle järjestelmälle luo taustan laajempi toimintaympäristö, johon yksittäiset toimijat eivät voi suoraan yksinään vaikuttaa. Siinä muutokset tapahtuvat hyvin hitaasti (esim. ilmastonmuutos), pitkävaikutteisesti koko yhteiskuntaa koskien (esim. teollistuminen tai digitalisaatio) tai nopeasti shokkitilojen kautta (esim. sodat, öljykriisi). Muutoksen ymmärtäminen vaatii kaikkien kolmen tason kehityksien ja vuorovaikutuksen ymmärtämistä. Muutos voi lähteä liikkeelle miltä tasolta tahansa.

Kuva 3. Monitasoisen muutoksen malli

ja panostetaan materiaalien kiertoon niiden kertakäytön sijaan. Muuttamalla lainsäädäntöä kiertotalouteen kannustavaksi ja tuemmalla uusia käytäntöjä julkisella infrastruktuurilla voidaan helpottaa materiaalien kierrättämistä, ohjata kulutusta ja tuotantoa kestävämpien ja laadukkaampien tuotteiden pitkäaikaisempaan käyttöön. Tuotteiden omistamisen sijasta voidaan maksaa niiden

käytöstä, suosia uusiutuvia ja helposti kierrätettäviä materiaaleja, kasvattaa tuotteiden käyttöastetta erilaisten jakamisalustojen avulla, sekä panostaa pitkän elinkaareen tuotteisiin ja resurssitehokkuuteen. Samalla ihmisten käyttäytyminen muuttuu tuotteiden ostamisesta niiden käyttämisaikaa myyviin palveluihin.

Lopuksi: Tulevaisuus kuuluu kaikille

Se, millaiseen tulevaisuuteen päädyimme, riippuu nykyhetken valinnoista ja toimista. Tulevaisuuteen vaikuttaminen edellyttää omien tekojen ja valintojen merkityksen tiedostamista, nykyisten oletusten haastamista, toivottavien tulevaisuuksien kuvittelemista ja niistä keskustelemista, laajemman muutoksen

hahmottamista ja yhteistä toimintaa kohti toivottavia tulevaisuuksia. Miten edellisten lukujen opit voisi hyödyntää käytännössä? Seuraavaksi vedämme yhteen edellä läpikäyty kolme vaihetta reflektiokysymysten ja menetelmien näkökulmasta ja loppuun nostamme vielä muita hyödyllisiä materiaaleja.

HAASTA

Muutosta ei tapahdu ilman tämän päivän ongelmien tiedostamista, tai niiden perustojen haastamista. Parempiin tulevaisuuksiin päästään haastamalla nykytilan itsestään selvyysinä pidetyt asiat, normit, arvot ja toimintatavat.

Kysymyksiä pohdittavaksi:

- Millaisia oletuksia teen tulevaisuudesta?
- Mikä kaikki muuttuu ja miten?
- Mikä ei muutu? Minkä toivon säilyvän? Millaisia ristiriitoja ja jännitteitä kehityskulkujen välillä on?

Kokeile esimerkiksi näitä:

- Tutustu megatrendeihin ja heikkoihin signaaleihin
- Hyödynnä megatrendi-kortteja
- Haasta nykyisiä tulevaisuuskuvia

TOIMI

Haastaminen ja kuvittelu luovat pohjan muutoksen tekemiselle. Siinä on tarpeen ymmärtää, että muutos tapahtuu ajatusmallien, rakenteiden ja käytäntöjen tasolla ja tiedostaa myös oma rooli muutoksen tekijänä. Kun pohtii muutospolkua toivottavasta tulevaisuudesta nykyhetkeen, on tarpeen myös hahmottaa, millaisen kokonaisuuden nykyhetken toimenpiteet muodostavat.

Kysymyksiä pohdittavaksi:

- Kenen ääni ei kuulu nyt?
- Miten eri toimenpiteet tukevat toisiaan?
- Miten voin muuttaa käyttäytymistäni? Miten ajattelumallieni pitäisi muuttua?

Kokeile esimerkiksi näitä:

- Tutustu yhteiskunnallisen muutoksen esimerkkeihin vaikkapa Sitra Labin Heräämösarjan kautta
- Tutustu kokoelmaan muutoksen tekemisen työkaluja Sitran sivuilla

KUVITTELE

Kuvittelu antaa vaihtoehtoja, keskustelu taas auttaa konkretisoimaan ja jakamaan niitä. Jotta voisimme päästä toivottuun lopputulokseen, meidän pitää ensin kuvitella, mikä se voisi olla, ja sitten keskustella miten näkemyksemme eroavat toisistaan ja mikä niissä on samaa.

Kysymyksiä pohdittavaksi

- Mikä on toivottavaa?
- Mitä sellaista hyvää on nykyhetkessä mitä haluat vahvistaa, jotta tulevaisuus olisi parempi?
- Miltä tulevaisuus tuntuu?

Kokeile esimerkiksi näitä:

- Tutustu eri tahojen tekemiin visioihin ja näkemyksiin tulevaisuuden yhteiskunnasta
- Järjestä Erätaukodialogi toivottavista tulevaisuuksista
- Rakenna oma utopias

SYVENNY MUIHIN HYÖDYLLISIIN MATERIAALEIHIN

Megatrendikortit

Trendikorttien avulla voi vetreyttää ja venyttää omaa ajatteluaan, ideoida uutta sekä visioida, mitä tulevaisuus voisi olla. Tarvitset vain trendikortit, kynän, paperia – ja pari kaveria!

Tulevaisuustaaajuus

Tulevaisuustaaajuus on noin kolmen tunnin mittainen työpaja kaikille tulevaisuuteen vaikuttamisesta kiinnostuneille. Työpajan tavoitteena on lisätä ihmisten kykyä kuvitella erilaisia tulevaisuuksia ja toimia toivotun tulevaisuuden toteutumiseksi.

Tulevaisuuden tekijän työkalupakki

Tulevaisuuden tekijän työkalupakki auttaa hahmottamaan kehityskulkuja ja nousevia ilmiöitä, kuvittelemaan toisenlaisia tulevaisuuksia ja sitomaan tulevaisuus pohdinnat muutoksen tekemiseen. Siihen on koottu monia erilaisia tulevaisuusajattelun menetelmiä.

Tulevaisuuspäivä

Tulevaisuuspäivää vietetään joka vuosi maaliskuussa. Tavoitteena on tehdä tulevaisuusajattelu tutummaksi ja keskustella erilaisista tulevaisuuksista. Tulevaisuuspäivän sivuilla on tukimateriaalia tulevaisuus pohdintoihin ja tulevaisuusaiheisten tapahtumien järjestämiseen.

Tulevaisuusohjaus

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen kehittämä tulevaisuusohjaus auttaa tunnistamaan erilaisia tulevaisuuksia, niihin liittyviä mahdollisuuksia ja kehittää ymmärrystä valintoihin vaikuttavista tekijöistä. Sivuilta löytyy työkaluja ja tehtäviä eri elämän taitekohtiin liittyvien valintojen pohtimiseen.

Erätauko

Erätauko-dialogimenetelmä auttaa käymään rakentavaa keskustelua yhteiskunnallisista asioista. Tarjolla on yksityiskohtaiset ohjeet keskustelun järjestämiseen, vetämiseen ja paketointiin.

Muutoksen tekemisen työkalut

Sitran sivuilta löytyy kokoelma eri hankkeissa tehtyjä työkaluja ja materiaaleja muutoksen tekemiseen.

Sitra Lab

Sitra Lab etsii ja kehittää yhteiskunnallisen muutoksen tuoreimpia lähestymistapoja ja menetelmiä sekä kokoaa muutoksentehtäjiä yhteen oppimaan toisiltaan.

Transitiomuotoilu

Transitiomuotoiluun voit tutustua tarkemmin Carnegie Mellon Universityn verkkomateriaalin avulla

TERMIEN MÄÄRITELMÄT

CLA (causal layered analysis, kriittinen kerrosanalyysi): menetelmä ja lähestymistapa, jossa puretaan nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskevia oletuksia ja ajatusmalleja miettimällä niitä neljän tason näkökulmasta (litanian, systeemi, maailmankuva ja myyttitaso).

Heikko signaali: Merkki nousevasta asiasta tai ensiore muutoksesta, joka saattaa olla tulevaisuudessa merkittävä. Heikko signaali on tulkitsijalleen yllättävä, pakottaa haastamaan oletuksia nykyisestä ja siksi se on usein vaikea huomata tai helppo jättää huomiotta.

Ilmiö: Havainnoinnin kohteeksi noussut asia, jonka taustalla vaikuttaa useita toisistaan riippumattomia tekijöitä. Ilmiöksi kutsutaan myös tilapäisiä liikkeitä, tapahtumia ja muotivirtauksia.

Megatrendi: Laaja muutoksen kaari, useista ilmiöistä koostuva yleinen kehityssuunta. Megatrendi kuvaa yhteiskunnallista muutosta, joka usein tapahtuu globaalilla tasolla.

Muutosten välinen jännite: Kahden tai useamman kehityskulun kohtaamisesta syntyvä ristiriita tai vastakkainasettelu, jossa tulevaisuuden suunta on auki. Jännite saattaa ratketa siten, että voimakkein kehityskulku määrää suunnan tai syntyy jokin uusi suunta. On myös mahdollista, että kehityskulut jäävät jännitteiseen tilaan.

Postnormaali aika: Nykyhetken kuvaus, joka korostaa yllätyksen, ristiriitaisuuksien ja kaoottisuuden yleistymistä. Postnormaalissa ajassa moni asia, jota pidimme normaalina, muuttuu ja vanhenee, ja totuuksina pidetyt asiat saavat uusia näkökulmia ja muuttavat muotoaan.

Skenaario: Polku nykyhetkestä tiettyyn tulevaisuuskuvaan tai sieltä nykyhetkeen. Skenaario muodostuu joukosta toisiaan seuraavia tapahtumia, jotka muodostavat uskottavan polun tulevaisuuskuvaan ja nykyhetken välillä.

Systeemiajattelu: Lähestymistapa, jossa mallinnetaan tai muuten pyritään hahmottamaan asioiden välisiä kytköksiä, riippuvuussuhteita ja vuorovaikutusta, sekä miten ne muuttuvat ajassa.

Trendi: kehityskulku, tällä hetkellä nähtävissä oleva muutoksen suunta.

Tulevaisuusajattelu: Muutosten ja tulevaisuutta koskevien oletusten tunnistaminen ja haastaminen, vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelu ja niiden peilaaminen nykyhetken valintoihin.

Tulevaisuuskuva: Kuvaus mahdollisesta tulevaisuudesta esimerkiksi kuvien, tekstin tai videon avulla. Tulevaisuuskuviin avulla hahmotetaan ja havainnollistetaan erilaisia tulevaisuuden mahdollisuuksia.

Tulevaisuuslukutaito (futures literacy): Yksilön kyky hyödyntää tulevaisuutta nykyhetkessä eli kuinka hyvin yksilö ymmärtää, miten näkemykset tulevaisuudesta vaikuttavat nykyhetken toimintaan ja toisaalta, miten nykyhetken toiminta vaikuttaa tulevaisuuksiin.

Tulevaisuustietoisuus: Tulevaisuustietoisuus on ihmisen kyky ymmärtää ja ennakoita tulevaisuutta. Se on taipumus valmistautua tulevaan ja ottaa se omakseen. Tulevaisuustietoisuus koostuu viidestä elementistä: aikakäsitys, toimijuus, avoimuus, systeemisyytys ja vastuullisuus.

Tulevaisuusvalmius (future preparedness): Organisaation ennakoitavuuden ja ennakoitavuuden välinen ero. Ennakoitavuus riippuu ympäristön monimutkaisuudesta ja sen muutosherkyydestä. Ennakoitavuus koostuu kolmesta osasta: Muutosten tunnistus ja seuranta (perceiving), niiden tulkinta ja ennakoitavuus (prospecting) ja uusien kokeilujen järjestäminen (probing).

Utopia: Toivottu, usein myös tämän hetken näkökulmasta mahdottomana pidetty tulevaisuuskuva. Villikin utopia voi muuttua realistiseksi todellisuudeksi, siksi mikään utopia ei ole käytännössä mahdoton, vaikka voi siltä vaikuttaa tietyn ajan perspektiivistä. Toivottavan tulevaisuuden kuvaus, joka ei ehkä koskaan toteudu sellaisenaan, mutta avartaa näkemyksiä siitä, mikä voisi olla mahdollista ja miltä hyvä yhteiskunta voisi tulevaisuudessa näyttää. Utopioita tarvitaan ohjaamaan ajattelua yli tämän hetken haasteiden ja rajoitusten ja suuntaamaan visioitakin uusille urille.

Visio: Kuvaus toivotusta tulevaisuuden tilasta. Visio kuvaa toimijan tahtotilaa ja edellyttää toimia, jotta sen kuvaamaan maailmaan päästään.

Lisää tulevaisuusajatteluun ja tulevaisuuksiin liittyviä käsitteitä löytyy [TOPI – tulevaisuuden tutkimuksen oppimateriaalit](#) -sivustolta ja [Sitran Tulevaisuusanastosta](#).

Lähteet

- Ahvenharju, S., Minkkinen, M., & Lalot, F. (2018). The five dimensions of Futures Consciousness. *Futures*, 104, 1-13.
- Amara, R. (1981). The futures field: searching for definitions and boundaries. *The futurist*, 15(1), 25-29.
- Boulding, E. (2002). A journey into the future: Imagining a nonviolent world. *Peace and Conflict Studies*, 9(1), 51-56.
- Boulding, E. (1976). A disarmed world: Problems in imaging the future. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 4, 656.
- Candy, S., & Dunagan, J. (2017). Designing an experiential scenario: The people who vanished. *Futures*, 86, 136-153.
- Candy, S., & Kornet, K. (2019). Turning foresight inside out: An introduction to ethnographic experiential futures. *Journal of Futures Studies*, 23(3), 3-22.
- Candy, S., & Potter, C. (2019). Introduction to the Special Issue: Design and Futures (Vol. I). *Journal of Futures Studies*, 23(3), 1-2.
- Cuhls, K., & Daheim, C. (2017). Introduction to the special issue on "Experiencing Futures". *Futures*, 100(86), 92-93.
- Dator, J. (2009). Alternative Futures at the Manoa School. *Journal of Futures Studies*, 14(2), 1-18
- Dufva, M. (2015). Knowledge creation in foresight: A practice-and systems-oriented view. VTT Science.
- Fergnani, A., & Song, Z. (2020). The six scenario archetypes framework: A systematic investigation of science fiction films set in the future. *Futures*, 124, 1-21.
- Geels, F. W. (2011). The multi-level perspective on sustainability transitions: Responses to seven criticisms. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1, 24–40.
- Geels, Frank W. & Schot, J. (2011). *The Dynamics of Transitions. A SocioTechnical Perspective*. pp. 9-102. Teoksessa: Grin, John; Rotmans, Jan & Schot, Johan. 2011. *Transitions to Sustainable Development. New Directions in the Study of Long Term Transformative Change*. Routledge. New York.

Gough, N. (1990). Futures in Australian education—tacit, token and taken for granted. *Futures*, 22(3), 298-310.

Hayward, P., & Candy, S. (2017). The Polak Game, Or: Where Do You Stand?. *Journal of Futures Studies*, 22(2), 5-14.

Inayatullah, S. (1998). Causal layered analysis: Poststructuralism as method. *Futures*, 30(8), 815-829.

Inayatullah, S. (2008). Six pillars: futures thinking for transforming. *Foresight*, 10(1), 4-21

Kahane, A. (2007). Solving tough problems: An open way of talking, listening, and creating new realities. Berrett-Koehler Publishers.

Laininen, E. (2018). Transformatiivinen oppiminen ekososiaalisen sivistymisen mahdollistajana. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja 5/2018*.

Miller, R. (2018). Transforming the future: anticipation in the 21st century (p. 300). Taylor & Francis.

O'Brien, K. ja Sygna, L. (2013). Responding to climate change: The three spheres of transformation. *Proceedings of Transformation in a Changing Climate*, 19-21 June 2013, Oslo, Norway. University of Oslo.

Polak, F. L. (1961). The image of the future; Enlightening the past, orientating the present, forecasting the future (translated by Elise Boulding) (2 vols). New York: Oceana / Leyden, Netherlands: A. W. Sythoff.

Pouru, L., Minkkinen M., Auffermann B., Rowley, C., Malho M. & Neuvonen, A. (2020). Kansallinen ennakointi Suomessa 2020. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:17

Pouru, L., & Wilenius, M. (2018). Tulevaisuuslukutaito navigaatiivälineenä kuudennessa aallossa: kuinka integroida tulevaisuus lukio-opetukseen?. *Futura 37* (2018): 3.

Rohrbeck, R., & Kum, M. E. (2018). Corporate foresight and its impact on firm performance: A longitudinal analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 129, 105-116.

Sardar, Z. (2010). Welcome to postnormal times. *Futures*, 42(5), 435-444.

Sardar, Z., & Sweeney, J. A. (2016). The three tomorrows of postnormal times. *Futures*, 75, 1-13.

Schacter, D.L., Addis, D.R., Hassabis D., Martin, V.C., Spreng, R.N., & Szpunar, K.K. (2012). The Future of Memory: Remembering, Imagining, and the Brain. *Neuron*, 76 (4), 677-694.

Segal, N. (2007). Breaking the Mould: The Role of Scenarios in Shaping South Africa's Future. Sun Press, Stellenboch.

Sharma, M. (2007). World wisdom in action: Personal to planetary transformation. Kosmos, 31-35.

Uschanov, T. (2015). Hätä on tarpeen: kulttuuripessimismin nousu 1965-2015.

Voros, J. (2017). The Futures Cone, use and history. Foresight, Futures Studies, Method.

Wheatley, M. (2009). Turning to One Another. Simple Conversations to Restore Hope to the Future. Berrett-Koehler Publishers, Inc.

Kirjoittajista

Mikko Dufva on Sitran tulevaisuusasiantuntija. Hän tarkastelee työkseen tulevaisuuden kehityskulkuja, niiden välisiä jännitteitä ja tulevaisuuteen liittyviä mielikuvia. Lisäksi hän pyrkii tunnistamaan ei-ilmeisiä, mutta tulevaisuuden kannalta merkittäviä asioita. Mikolla on laaja kokemus ennakoinnista ja hän on väitellyt tekniikan tohtoriksi tulevaisuutta koskevan tiedon tuottamisesta ja systeemisestä ennakoinnista.

Anna Grabtchak on Senior Manager, Foresight Consulting, yrityksessä Futures Platform. Anna työskenteli keväällä 2020 Sitralla Tulevaisuuden uudistajat -projektissa.

Hannu-Pekka Ikäheimo työskentelee asiantuntijana Sitran ennakointitiimissä. Häntä inspiroivat uudet digitaalisen osallisuuden ja vaikuttamisen muodot. Tällä hetkellä hän on mukana Tulevaisuuden uudistajat -hankkeessa, jonka lisäksi hän tekee selvitystyötä yhteiskunnallisen vaikuttamisen murroksesta Kansanvallan peruskorjaus -avainalueelle.

Jenna Lähdemäki-Pekkinen työskentelee yhteiskunnallisen ennakoinnin asiantuntijana Sitran ennakointitiimissä, jossa hän erilaisten projektien kautta tukee siirtymistä yhteiskuntaan, jossa eletään hyvää elämää maapallon kantokyvyn rajoissa. Tällä hetkellä Jennaa työllistää Tulevaisuuden uudistajat -projekti.

Liisa Poussa työskentelee Sitran ennakointitiimissä. Tällä hetkellä Liisan työpöydällä on Tulevaisuuden uudistajat -projekti.

Kiitokset

Haluamme kiittää kaikkia selvitystä kommentoineita: Sanna Ketonen-Oksi, Pia Mero, Riina Pulkkinen, Sanna Rekola, Katri Vataja ja Terhi Ylikoski. Teidän huomioistanne oli suuri apu selvitystä työstettäessä.

SITRA

SITRAN SELVITYKSIÄ 174

Sitran selvityksiä -sarjassa julkaistaan Sitran tulevaisuustyön ja kokeilujen tuloksia.

ISBN 978-952-347-203-7 (nid.)

ISBN 978-952-347-204-4 (PDF) www.sitra.fi

ISSN 1796-7104 (nid.)

ISSN 1796-7112 (PDF) www.sitra.fi

SITRA.FI

Itämerenkatu 11–13
PL 160

00181 Helsinki

Puh. 0294 618 991

 @SitraFund